

ITÄSUOMALAISTEN SUKUNIMIEN SYNTY

SIRKKA PAIKKALA

Huttusten sukuseuran 10-vuotisuhrassa Savonlinnassa 5.8.2006 pidetty juhlaesitelmä:

Hyvät Huttuset ja muutkin suvun jäsenet ja ystävät!

Huttuset ovat Savon aatelia - ihan niin kuin muutkin savolaiset, joilla on vanha *nen*-loppuinen sukunimi. Sukunimien *nen*-loppuahan on sanottu leikillisesti "savolaisten aatelistunnukseksi". Siinä onkin totta toinen puoli sikäli, että savolaisilla oli vakiintuneesti sukunimet jo ennen länsisuomalaista maalaisväestöä ja myös ennen aatelia. Vanhimmat savolaisnimet ovat nimittäin jo keskiaikaisia, ja kaiken lisäksi ne on otettu käyttöön omana innovaationa, ilman ylempien säätyjen esikuvaa.

Sen sijaan aatelinimet olivat vielä keskiajalla Ruotsi-Suomessa harvinaisia, niitä oli vain joillakin aatelissuvuilla. Aatelismiestä kutsuttiin kastenimellä, jonka eteen pantiin herra, ja vielä isännimi, jos hän oli ritari, esim. Kustaa Vaasan isä oli **herr Erik Johansson**. Meillekin tuttua Kustaa Vaasaa kutsuttiin siis vain nimellä **Gustaf Erikson** ja kuninkaana nimellä **Gustav**, mutta ei koskaan nimellä "Gustav Vasa". Tämä **Vasa**-nimitys on lisätty paljon myöhemmin. Aatelisille sukunimet tulivat pakollisiksi Ruotsi-Suomessa vasta vuonna 1626, ritarihuoneen järjestäytymisen yhteydessä.

Muualla Euroopassa sukunimien omaksuminen levisi ylempältä säädyltä alempiin, mutta Itä-Suomen kaskitalonpojat siirtyivät sukunimien käyttöön itsenäisesti. Tämä on kansainvälisestäkin poikkeuksellinen ilmiö.

Savolaisia ja savokarjalaisia voi seurata sukunimellä vanhoista asiakirjoista jo 1540-luvulta lähtien, sillä tuolloin alettiin pitää säännöllisiä asiakirjasarjoja koko valtakunnasta. Maakirjoihin merkittiin verotettavat kylät, talot ja isännät. Länsi-Suomessa, jossa asutus oli kiinteää peltoviljelystä ja talot paikallaan, riitti, että talon nimen jälkeen tai sen edelle merkittiin isännän etunimi ja epäselvyyksien välttämiseksi usein isänkin nimi, siis tyyliin **Lauri Mikonpoika**. Jos isäntä sattui vaihtamaan taloa, niin talon nimellä hänet löydettiin uudestakin paikasta, sillä taloahan verotettiin.

Sukunimi kertoi suvusta ja sen oikeuksista

Itä-Suomessa ja siis Savossakin kaikki oli toisin. Talonpojat eivät suostuneetkaan pysymään paikoillaan. Veri oli vetänyt metsälle ja kalaan kaukaisiin erämaihin, ja kun kuvaan tuli kaskeaminen, ei sitäkään voinut kauan samalla paikalla harjoittaa. Savolaiset liikkuivat, vaihtoivat paikkaa - perheittäin ja suvuittain. Omat erämaat, kalavedet ja asuinpaikat oli kyettävä näyttämään toteen, ja kun kiinteää asuinpaikkaa ei ollut tai se oli jäänyt taakse kaukaisemmille erämaille matkatessa, käteväksi suvun omistuksen osoittimeksi kävi nimi, jolla sukukuntaa saattoi yhteisesti nimittää. Tuo tunnus kokosi yhteen saman perheen ja sukukunnan jäsenet, ja vaikka se auttoi yksilöimisessä, tunnistamisessa, sen tarkoitus ei ollut erottaa vaan yhdistää.

Mutta mikä voisi olla kiistaton suvun yhteinen tunnusnimi? Johan lapselle nimeä mietittäessä tuppavat lapsen vanhempien ja sukulaisten mieltymykset menemään ristiin, eivätkä aina vanhemmatkaan ole asiasta yksimielisiä. Muinaiset savolaiset ratkaisivat asian silloisen

maailmankuvansa ja perimysoikeuksien mukaan varsin patriarkaalisesti: sukukuntaa alettiin nimittää suvun vanhimman, suvun päämiehen mukaan. Samaan suku- tai ruokakuntaan kuuluvat saivat ikään kuin ominaisuutta, johonkin kuulumista ilmaisevan *nen*-loppuisen nimen, joka johdettiin suvun patriarkan omasta nimestä. Siten **Toivian** jälkeläisistä tuli luonnollisesti **Toiviaisia**, **Hyväneuvon** perikunnasta **Hyvösiä**, **Hyvärisiä** tai **Neuvosia**. **Hutun** sukukunnasta tuli **Huttusia**.

Sukunimien sisältö

Savon 1540-luvun maakirjoissa ja muissa asiakirjoissa on savolaisilla siis jo säännöllisesti sukunimet. Niitä on kuitenkin jo useita erilaisia ja samalla samoja niin monella, että niiden on täytynyt syntyä jo ennen verotusasiakirjojen alkua. Iän ja nimien sisällön selvittäminen vaatiikin jo jonkin verran salapoliisityötä. Vanhimpia savolaisnimiä voi arvella keskiaikaisiksi, viimeistään 1200-luvulla syntyneiksi. Näin voi päätellä esim. sukunimien sisällöstä. Mutta millaista tuo sisältö lopulta onkaan?

Ensinnäkin suuri osa savolaisista sukunimistä sisältää suvun päämiehen kutsuma- tai kastenimen. Vanhimmat niistä ovat muinaissuomalaisista perua; nimiä joista esivanhempamme joutuivat luopumaan uuden kirkon tuoman uuden uskon tuomittua ne pakanallisiksi nimiksi. Kristillisiksi kastenimiksi ne eivät enää soveltuneet, mutta niitä jäi elämään sukukuntien yhteisnimityksinä, viittaamassa muinaiseen esi-isään. Tällaisia nimiä olivat jo mainittujen **Toivian** ja **Hyväneuvon** lisäksi **Ihajoutsu**, **Ikäheimo**, **Ihalempi**, **Kaukomieli**, **Lempitoivo**, **Lempivalta**, **Mielipäivä**, **Untamo**, **Utujoutsu** jne. Kalevalasta ja Kantelettaresta löydämme niitä lisää. 1500-luvulle tultaessa tällaiset nimet olivat suomalaisilta jo väistyneet, sen sijaan saamelaisilla niitä vielä tapasi. Näihin perustuvia sukunimiä - kuten esim. **Mielikäinen**, **Lempiäinen**, **Ikäheimonen** - voimme syystä arvella hyvin vanhoiksi.

Vanhaa etunimistöä on myös sellaisissa nimissä, joita on meille saatu Itämeren piirin kaupan ja muun kanssakäymisen yhteydessä. Ikivanha, omaperäinen kastenimistömmä on saanut väistyä varhaisten vierasnimien tieltä, joko kertomassa maahan asettuneista tulokkaista tai heiltä matkituista nimistä. Saksalaiselta taholta kulkeutuneet nimet **Azico**, **Hartwig**, **Reinicke** ja **Rodgher** näkyvät meillä yhä sukunimissä **Asikainen**, **Hartikainen**, **Reinikainen** ja **Rytkönen** - joka ei siis viittaa vaaterykyihin, niin kuin saattaa kuulla arveltavan; skandinaavista perua ovat esim. **Erikin** pohjautuvat **Eerikäinen** ja **Eronen**, **Ragnvaldiin** perustuva **Ravattinen** ja **Sigfridistä** johdetut **Siukonen** ja **Siponen**. - **Huttustenkin** kantaisän, **Hutun**, nimen on uumoiltu olevan skandinaavista lainaa: sitä on yhdistetty nimiin **Hwit**, **Hwhite**, joka on alkuaan tarkoittanut valkoista, ja **Hudd**, **Hudde**, saksalaisilla **Hudo**. Muutoon **Huttu** on toki voitu päästä muistakin *Hu*-alkuisista keskiajalla käytössä olleista vierasperäisistä nimistä kuten **Hubertus** yms., sillä lainanimistä lyhennytyissä puhuttelumuodoissa ei alkuperäisestä nimestä olisi välttämättä jäänyt jäljelle kahta alkukirjainta enempää. - Läntisen kirkon tuomat pyhimysnimet jatkoivat elämäänsä sukunimissä, joissa niiden kansankieliset asut saivat vapaasti elää samalla, kun vastaavat ristimänimet muunnettiin kirkonkirjoihin ruotsin kielen käytännön mukaisiin muotoihin. **Ambrosiukselta** saatiin **Rossi** ja **Rosinen**, **Benedictuksesta** ajan oloon **Pentikäinen** ja **Penttinen**. Vanhimpia näistä sukunimistä ovat taatusti ne, joihin sisältyviä nimiä ei 1500-luvun etunimistöissä enää juuri näe.

Savokarjalaisiin sukunimiin sisältyy myös itäisen kirkon tuomaa ristimänimistöä. **Kananen** ei liity kanoihin, vaikka päältä näyttäisi, vaan sen - kuten **Konosenkin** - taustalla on venäläinen **Konon**, josta karjalassa tuli **Kanana**. **Parviainen** on saatu **Parfenijsta**, **Koljonon**

Nikolain lyhentymästä **Kolja**. Tällaisia nimiä on luonnollisesti Karjalan suunnalla, mutta silloin kun ortodoksisen ristimänimen sisältäviä sukunimiä on runsaasti 1500-luvun puolimaissa Mikkelin seutuvilla, niitä voi uumoilla varsin vanhoiksi: Mikkelin seutuvilla oli nimittäin varhaiskeskiajalla vanha ortodoksinen keskus, joka jäi Pähkinäsaaren rauhassa vuonna 1323 rajan länsipuolelle eli läntisen, roomalaiskatolisen kirkon piiriin. Siellä läntinen kirkko kastoi kansaa omaan uskoonsa ja levitti omia pyhimysnimiään kastenimiksi samalla kun suvun päämiehen ortodoksinen nimi oli jo ehtinyt siirtyä koko sukukuntaa tarkoittavaksi yhteisnimeksi, sukunimeksi. Tätä syvään juurtunutta käytäntöä ei kirkko eivätkä verottajat katsoneet käytännön syistä mahdolliseksi muuttaa.

Eivät savolaisilta toki aiheet tähän loppuneet. Jos samaa kastenimeä oli käytössä useammalla tai muuten jokin muu erottava piirre oli tutumpi ja selvempi, saattoi sukukunnan yhteisnimitys syntyä muistakin aineksista. Käyttökelpoisia olivat erilaiset lisänimet. Niillä saatettiin kuvata ruumiillista tai henkistä ominaisuutta, jolloin **Sianjalasta** saatiin **Jalkanen** ja alkuaan punapartaista tarkoittaneesta **Rautaparrasta Partanen**, isonenäisestä tehtiin **Nenonen**.

Sukunimikin saattoi muuttua täsmentämisen tarpeesta. Kiuruvedellä eräs **Kärkkäinen** alettiin erottaa muista kutsumalla häntä **Pöksä-Kärkkäiseksi**. Siitä ei sitten ollut enää pitkä matka **Pöksyläiseen**, mistä nimestä monet jälkeläisistä ovat jostain kumman syystä luopuneet.

Myös päämiehen ammatti tai yhteisöllinen asema saattoivat siirtyä sukunimeen. **Laulajainen**, **Arpiainen** ja **Parantainen** ovat olleet loitsijoita ja arpoja eli tietäjiä ja parantajia, **Lukkaristen** esi-isissä on ollut kellonsoittajia, **Kupiainen** on saatu sanasta **kupias**, joka on tarkoittanut arvostettua päämiestä, päällysmiestä, **Voutilaisen** takaa löytyy Smoolannista Savoan tullut verovouti, **Holopainen** viittaa palvelijaan ja sotilaaseen (venäjän **holop**), **Kinnunen** kertoo nahkurista - ruotsin **skinnare** - ja **Rautiainen** tietysti sepästä, samoin kuin **Seppänenkin**. Sepän ammatti se vasta arvostettu ammatti olikin.

Asuinpaikkaan tai vanhaan kotiseutuun viittaavat tietenkin **Hämäläinen** ja **Virolainen**, **Saastamoinen** vanhan Sastamalan suuntaan, **Sysmälinen** Ilomantsin Sysmän kylästä tulleet. **Ruotsalainen** ei muuten tarkoita sukunimenä Ruotsista tullutta vaan viittaa ruotsalaiseen eli ruotsinuskoiseen, siis roomalaiskatoliseen, erotukseksi venäjänuskoisista eli karjalaisista. Venäläiseksi tai venäjänuskoiseksi karjalaiseksi on katsottu **Väänänenkin**.

Sukunimien vientiä ja paluuta

Kun ihmiset liikkuvat, liikkuvat nimetkin. Niin **Huttuset** kuin muutkin savolaiset ovat olleet karjalaisten ohella varsin liikkuvaista lajia. Keskiajalla ja uudella ajalla eli 1500-luvulla he ulottivat retkiään Keski-Suomeen, Hämeeseen, Kainuuseen ja Pohjanmaalle ja 1500- ja 1600-luvulla he lähtivät kaatamaan kaskimetsiä Ruotsin ja Norjan metsiin, joista nyt puhutaan suomalaismetsinä. Kaskitaidon lisäksi he veivät sinne omat tapansa ja sukunimensä. Tuota aikaa - ainakin Suomen osalta - ovat tutkijat sittemmin alkaneet nimittää savolaiseksiansion ajaksi.

Kun savolaiset ulottivat vaelluksensa Länsi-Suomeen, he ylittivät merkittävän kulttuurisen rajan, joka oli jakanut maan kahtia itäiseen ja läntiseen kulttuuripiiriin jo Ruotsin ja Novgorodin valtapiireistä asti. Tuon rajan länsipuolella ei talonpoikaisto sukunimiä käyttänyt, siellä heidät erotettiin talonnimin. Kun savolaiset nyt perustivat uudisviljelyksensä rajan länsipuolelle, siis Länsi-Suomeen, sikäläiset kirkon ja hallinnon edustajat tulkitsivat

heidän sukunimensä vain henkilökohtaisiksi lisänimiksi. Niitä ei enää merkitty asukkaiden sukuniminä polvesta polveen, vaan ne siirrettiin heidän talojensa nimiksi. Alkuun savolaiset sukunimet säilyivät käytössä, mutta viimeistään 1600-luvulla ne alkoivat siellä ainakin kirjallisesta käytöstä hävitä. Jos talon asukkaat vaihtuivat, he saivat nimensä talon mukaan. Niinpä Länsi-Suomeen, lähinnä Pohjanmaalle, varhaisina vuosisatoina muuttaneet Huttusetkin jättivät sukunimiään taloille, joilta se siirtyi muunnimisille, muun sukuisille. Jos sitten joku **Huttusen talon** asukas muutti Itä-Suomeen eli periytyvän sukunimikäytännön alueelle, hänelle merkittiin sukunimeksi **Huttunen** ja samoin hänen jälkeläisilleen. Vaikka suurin osa nykyisistä Huttusista onkin samaa savokarjalaista sukua, nimenkantajissa on kuitenkin vähäinen määrä niitä, joiden nimi perustuu talonnimeen.

Huttaret

Oma lukunsa ovat sitten Huttusten tyttäret, joita Savossa pitkään, vielä 1700-luvullakin, kutsuttiin perinteiseen kansanomaiseen tapaan **Huttariksi**. Rautalammin Säkinmäestä mainitaan **Liisa Huttutar** 1699, Rantasalmelta **Elin Huttutar** 1700, Nurmeksen Jokikylästä **Helena Huttutar** 1747 ja Antrean Oravankydöstä **Katrina Huttutar** vielä niinkin myöhään kuin 1869. Naiset pitivät oman sukunimensä, sukunsa tuntomerkin avioituttuaankin; tosin 1800-luvulle tultaessa tuo viehättävä tar-loppu oli niistä jo jäänyt, ehkä Länsi-Suomesta tulleiden pappien toimesta, Länsi-Suomen murteissa kun ei naisista käytetty tar-loppuisia nimityksiä muutenkaan. Tällä nimityypillä on kuitenkin vahvat juuret kansanperinteessä. Esim. Suomen kansan vanhojen runojen karjanluvussa karhujen suvun myyttinen kantaäiti loitsitaan apuun nimin "*Suveltar, valio vaimo, Hongatar, hyvä emäntä, Katajatar, kaunis neiti, Pihlajatar, piika pieni, Tuometar, tytär Tapion*".

Kun 1800-luvun lopulla savolaisetkin maalaisnaiset alkoivat seurata ylempisäätyisten naisten tapaa käyttää aviovaimona miehen sukunimeä ja viimeistään vuodesta 1930, jolloin avioliittolaki lopulta määräsi sen pakolliseksi, voitiin Huttusten määrään laskea vain miespuoliset Huttuset ja heidän alaikäiset lapsensa. Vuodesta 1985 ovat Huttusten tyttäret voineet jälleen avioitua luontevasti oman sukunsa nimellä, mutta esiäitien tapa ei ole vielä kovin yleinen. Heinäkuun viimeisenä päivänä 2006 Huttusia oli Väestörekisterikeskuksen mukaan Suomessa kaikkiaan 7 485, ulkomailla 392 eli yhteensä 7877. Entisenä nimenä Huttunen oli lisäksi liki 3 000:lla.

Nen-loppuiset nimet Silloin tällöin on esitetty, että muinaisina aikoina olisi kaikilla suomalaisilla ollut sukunimet ja että Ruotsin valta olisi ne Länsi-Suomesta hävittänyt. Todisteeksi on esitetty vanhoja *nen-loppuisia* henkilönnimiä. *Nen-loppu* on suomen kielessä ikivanha, ja sitä on käytetty moniin eri tarkoituksiin. Sitä on liitetty värinimityksiin, kuten *punainen, sininen ja keltainen*, sillä ilmaistu ominaisuutta ja jollekin kuulumista: renki, jolla on vaimo, on ollut *ämmäinen renki*; hevonen, jolla on varsa vastaavasti *varsainen hevonen*. *Nen-loppu* on ollut hyvin kätevä myös paikannimissä, sillä koko maassa on esim. *nen-loppuisia* järvien ja lampien nimiä ja kylien ja muutamia kuntienkin nimiä: **Valkealammesta** tai -järvestä on tehty kätevästi **Valkeinen**. *Nen-loppu*lla on helposti muodostettu myös henkilökohtaisia lisänimiä Länsi-Suomessa muun muassa kylien ja talojen nimistä. Esimerkiksi Tyrvään Evon kylästä olevaa Heikkiä on nimitetty 1400-luvun asiakirjoissa **Henrik Ekolaiseksi, Ekoiseksi** tai kirjoitettu **Henrik Evosta**. Silloin kun *nen-loppuiset* nimet eivät ole periytyneet, ne eivät kuitenkaan ole olleet sukunimiä. Muutenkaan pelkästään se, että nimi on kirjoitettu etunimen jälkeen, ei tarkoita, että jälkimmäinen nimi olisi automaattisesti sukunimi.

Aika ajoin nousee *nen*-loppuisten nimien yhteydessä esiin käsitys, jonka mukaan kirjoitusasuja, joissa *nen*-loppu on jätetty kirjaamatta kokonaisena tapaan *Hyvöin, Korhoin, Pesoin* ja *Huttuin*, luullaan suvun aidoiksi ja alkuperäisiksi nimiksi. Vanhoista asiakirjoista voi silti havaita, että *nen*-loppu on alkuaankin nimeen kuulunut; nimi on saatettu kirjoittaa jo 1500-luvulla väliin täyspitkänä ja väliin lyhempanä. Tuonaikaisissa asiakirjoissa voi lyhemmän muodon jäljessä huomata ylöspäin kaartuvan koukun, jolla kirjuri on ilmaissut, että hän on jättänyt itsestään selvästi toistuvan osuuden pois. Aikansa rationaalisuutta tämäkin. Ruotsin vallan aikana, etenkin 1600-luvun lopulla ja 1700-luvulla, tämä lyhennyskäytäntö oli vahvimmillaan. Asiakirjojen vieraista kirjaimista ja oudosta kirjaamistavasta ja nimiin sisältyvistä alkuperältään vieraista kastenimistä huolimatta useimmat sukunimemme ovat kotimaista lähtöä. Suomen kielen aseman ja oikeinkirjoituksen alettua vahvistua 1840- ja 1850-luvulla nämä nimet kirjattiin jälleen lyhentämättöminä eli *nen*-loppuisina. Vanhat kirjoitusasut eivät siis merkitse samaa kuin suvun alkuperäinen tai aito nimi, vaan aito nimi on se, jota sen nykypäivään kulkeuduttua on vihdoinkin voitu kirjoittaa ääntämystä vastaavalla tavalla. Tämä on hyvä muistaa myös silloin, kun nimenmuutoksella halutaan palata esivanhempien sukunimeen.

Savolaisten *nen*-loppuiset nimet ovat periytyneet, ne ovat siis sukunimiä. Tässä mielessä Huttuset ja muutkin savolaiset voivat sanoa kantavansa "savolaista aatelinimeä", olkoonpa se sitten suoraan peritty, Länsi-Suomen kautta kiertynyt tai avionimen taa piiloon jäänyt nimi. Kun muistamme kaskeamisen ja uudisraivauksen aikaista savolaista knowhowta ja sen myöhempiä ilmentymiä tai muita ponnistuksia, niin haluamme varmaan siirtää nämä nimet sukupolvien ketjussa eteenpäin. Viekööt ne viestiä siitä, mihin "aateluus" velvoittaa!

Savonlinnassa 5.8.2006 Sirkka Paikkala